

İlhan ERDEM*

Kuruluşundan Şemsü'l-Mülûk İsmail'in Ölümüne Kadar Dımaşk Atabegliği ve Bölgede Suriye-Irak (Musul Atabegliği) Rekabeti

From Its Foundation til the Death of Sams al-mulûk Ismael the Damascus Atabegate and the Rivalry Between Syria and Iraq (the Mosul Atabegate) in the Region

ÖZET

Bugünkü medeniyetimizin merkez kaynağı olan Irak-Mezopotamya uygarlığının 3000 yıllık insanlığa önderlik etmiş parlak ve muhteşem bir dönemin ardından, Suriye bilhassa Geç Antikçağ'da dünyanın siyasi, ekonomik ve kültürel merkezi oldu. Medeniyet unsurları dünyaya buradan yayıldı. Ortaçağ'ın başlamasıyla birlikte bu coğrafyada derin bir sessizlik dönemine girerken sahip oldukları tüm değişiklikleri adeta kaybettiler. Miladi 11. Asrın başlarında dünyada yaşanan büyük siyasi, askeri ve ekonomik değişim ve dönüşüm, Suriye ve çevresinin bir kez daha tarihin ön saflarına geçmesine neden oldu. Asya'da Selçuk, Ön Asya'da Selçuklu adıyla büyük bir Türk-İslam İmparatorluğu kuran Oğuz Türkleri İran ve Anadolu ile birlikte Suriye'yi hâkimiyetlerine alarak Akdeniz'in doğusuna hâkim oldular. Aynı dönemde Papalık liderliğinde yeniden güçlenme sürecine giren Avrupa, Doğu hâkimiyetine giden yolda Suriye ve Filistin çok önemli idi. İlk hamle olarak I. Haçlı Seferi esnasında isteklerine kısmen ulaşarak Urfa, Antakya, Trablus ve Kudüs'de hâkimiyet kuran Avrupa Haçlılarına, Türklerin liderliğindeki Müslümanlar bölgeye geniş ölçüde hâkim olma fırsatı vermediler ve istilalara direndiler. Makalemizde Suriye'deki bu direncin ilk safhaları konu edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Haçlı, Suriye, Irak, Dımaşk, Tuğtegin, Selçuklu.

ABSTRACT

Syria became the political, economic and cultural center of the world, especially in Late Antiquity, after the Civilization of Iraq-Mesopotamia, which is central source of our present civilization, where a brilliant and spectacular era had led to 3000 years of humanity. The elements of civilization spread to the world from here. With the beginning of the Middle Ages, all the changes that they possess are almost lost as they enter a period of deep silence in this geography. The great political, military and economic change and transformation that took place around the world in the early 11th century caused Syria and its surroundings to once again move to the forefront of history. Seljuks in Asia, Oghuz Turks, who founded a great Turkish-Islamic Empire in the name of Seljuk in the Ancient Asia, took over Syria with Iran and Anatolia and dominated the Mediterranean. In the same period, Europe,

* Yazar/Author Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü. ilhanerdem@yahoo.com

which entered the process of re-empowerment under the leadership of the Papal States, was very important on the way to Eastern domination. Muslims under the leadership of the Turks did not give a chance to dominate the region and resisted the invaders to the European Crusaders, who first reached their wishes during the First Crusade, especially in Urfa, Antioch, Tripoli and Jerusalem. The first phase of this resistance in Syria is the subject of our work.

Keywords: Crusade, Syria, Iraq, Damascus, Tugteqin, Seljuks.

Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın kardeşi, Suriye ve Filistin Selçuklularının kurucusu Melik Tutuş'un hizmetinde bulunmuş, Suriye'deki fetihlere katılmış ve 1095'te Tutuş'un ölümünün ardından oğlu Dukak'ın hizmetinde Dımaşk'ı yönetmiş olan Emir Tuğtegin, Selçuklu melikin ölümünün ardından Dımaşk'ta yani bugünkü Suriye'nin başkenti Şam'da Dımaşk Atabegliği olarak tarihe geçen siyasî mevcudiyeti 1104-1154 yılları arasında olan bir devlet kurmuştur (Sevim, 1989, s. 243 vd; Bezer, 2012, s. 349-351).

Atabegliğin kurulduğu Dımaşk, çok zengin ve köklü bir tarihî geçmişe sahiptir. Sümerlerden itibaren bütün medeniyet ve kültürler bu coğrafya üzerinde etkinlik kurmaya çalışırken en çok Mezopotamya, Anadolu ve Mısır Uygarlıkları yörede etkilerini hissettirmişlerdir. Bu bağlamda Akad, Babil, Asur, Hitit ve Mısır Firavunlar devletinin etki ve çekişme sahası olmuştur. Filistin ve Arabistan ise dinî ve kültürel bir ilişki kurmuştu. Hellenistik dönem (M.Ö. 333- M.S. 635) ve Roma devri ile birlikte Suriye ve Dımaşk bir uygarlık merkezi haline gelmişti. Bölge, Ortadoğu'daki Hellenistik uygarlığı -İskenderiye ile birlikte- ve mirasını bu yönden yaşatan ve geliştiren bir konumda oldu. Anadolu, Filistin ve Arabistan ise bu muazzam ve çekici gücün cazibesi altında idi.

Roma hâkimiyeti döneminde de devam eden bu oldu, Aramî kültürler ile birlikte bölgenin başat kimliğini oluşturdu. Kent için M.S. 2. ve 3. asırlar en parlak zamanlar olmuştur. Bu dönemde yöreye Yahudiliğin yanında Hıristiyan ve Arap kültürleri ve inançları da sızmaya başlamıştı. Öte yandan M.S. I. asırdan itibaren artan uluslararası ticaret ilişkileri de Çin, Uzakdoğu ve Hindistan'daki İpek Yolu ve Baharat Yolu ticareti vasıtası ile Suriye ve Dımaşk'a akmış ve uzun asırlar sürecektir bu gelişme ile bölge, olağanüstü zenginleşmiştir.

Dımaşk ve Suriye'nin gelişimi İslâm fetihleriyle sürmüştü, M.S. 635'te Müslüman Arapların gelişi ile siyasî, etnik ve kültürel alanda bugün de devam eden yepyeni bir süreç başlamıştır. Bu süreçte Şam, İslâm İmparatorluğu'nun ana başkentlerinden biri olarak ağırlığını hissettirmiş, Hulefâ-yı Reşidin döneminde Irak coğrafyası ile girdiği rekabeti Hz. Ali'ye rağmen kazanmış ve sonradan Muaviye önderliğinde 661'de kurulan Emevî Devleti'nin siyasî ve kültürel merkezi olmuştur. M.S. 750'ye kadar süren bu dönemde kent, dünya siyaseti ve uygarlığının tartışmasız önde gelen ilk üç memleketinden biriydi.

Sanat ve mimarî alanında büyük atılımlar gerçekleştirirken; edebiyat ve şiirde yeni ekoller oluştu. Bilim alanında da İslâmî ilimlerin temeli atıldı. Yönetim örgütü, divanlar, mâlî sistem yeniden tesis edildi. Buna rağmen Irak coğrafyası ile çekişmeler devam etmiş, İran ve Asya'dan aldığı destek ile (Mevalî gücü) güçlenen Irak; Mısır ve Afrika'nın desteğini kaydeden Emevîleri alt etmeyi başarmış ve Abbasî Halifeliği bu

zemin üzerine kurulmuştur.

M.S. 750 yılında İslâm Abbasî Halifeliği Irak'ta Bağdat'ın tesisi ile yeni, etkili ve uzun süreleri bir hâkimiyet sürecini başlatırken Suriye ve Dımaşk en az bir asır süreyle ihmal edilmiş ve geri kalmıştır. Dımaşk için yeni dönem, hemen hemen Mısır ile beraber 9. asrın sonu ve 10. asrın başında başlamıştır. Tolunoğulları ve İhşidîler devirlerinde (878-915) Dımaşk, Mısır ve Doğu Akdeniz üzerinden gelişen ticaret güzergâhı ve sevkiyatı nedeniyle yavaş da olsa bir gelişme gösterdi. Bu dönemde Bizans'ın himayesinde Batı Avrupa devletlerinin –özellikle İtalyan denizci cumhuriyetleri Venedik ve Cenevizlilerin- Akdeniz ticaretine katılmaları Doğu ile Batı arasına yeni bir canlılık getirmişti. Dımaşk da bu ekonomik ve ticari oluşumdan olumlu etkilendi. M.S. 967'ye kadar da Hamdanî yönetiminde kalan kent, Türklerin geldikleri 1070'lerin başına kadar Bizans, Fatimî, Abbasî ve Mirdasîlerin elinde istikrarsız bir dönem geçirdi. Buna rağmen uluslararası alandaki iktisadî önemini korudu. Bu dönemde Irak ve Musul da siyasî ve kültürel bir çöküşe girmişti. Mısır yeni dönemin yıldızı idi. Bu süreç 970'lerden 1060'lara kadar sürmüş ve Dımaşk üzerinde kalıcı bir etki bırakmıştır (Hitti, 1995, s.718; Heyd, 2000, s. 343).

Miladî XI. asrın ikinci yarısında Selçuklu Türkleri Orta Doğu coğrafyasının büyük bölümüne hâkim olurken 1055'te Bağdat ve 1075'te de Dımaşk ele geçirildi. 1090'ların başına kadar Irak, Suriye ve Anadolu'nun büyük bir kısmı tek bir yönetim altında birleştirildi. Fakat Melikşah'ın ölümü bölgeler arası genel ayrışma neden olarak rekabet dönemini yeniden başlattı. Bağdat Halifelik merkezi olduğu kadar, Selçuklular için de siyasî ve kültürel bir anlam kazandı. Musul ise Kür-boğa'nın valiliğinden itibaren askerî ve iktisadî gücünü gösterdi. Haçlılara karşı yürütülen mücadelenin karargâhı oldu. Suriye ve Dımaşk ise Selçuklu melikliğinin son dönemlerinden itibaren yönetim zafiyeti içine düşmüş, Haçlıların baskısı ile de zor anlar yaşamakta idi. 1098'de Antakya ve 1099'da Kudüs Haçlı Krallıklarının kurulmasının ardından Franklar ve müttefikleri Suriye ve Filistin sahil bölgelerini hedef olarak seçtiler. Dımaşk'taki yönetim ise içinde bulunduğu ortam dolayısıyla direnmeye çalıştıysa da kalıcı bir sonuç alamadı. Bu vaziyette Dımaşk Selçuklularının atabegi Tuğtegin, devletin enkazı üzerine yeni bir siyasî teşekkül kurmayı başardı. Dımaşk Atabegliği olarak bilinen bu siyasî güç, Dımaşk ve çevresini Haçlılar ve diğer siyasî güçlere karşı müdafaa ederken Suriye'nin etkin bir aktör olarak kentin yeniden dünya siyaset sahnesine çıkmasına vesile oldu (Sevim, 1989, s. 179; Hartman, 1979, s. 302 vd).¹

Tuğtegin iş başına gelince yönetimi yeniden örgütledi. Vezirlik, Divanlar, kent yönetimi ve orduyu oluşturdu. Kent yönetimini Şihne ve Ahdas denen milisleri kontrol eden Kent Reisi ile paylaştı. Sınır bölgelerine şehzâdeler ve güçlü emirler yerleştirdi. Bu bağlamda oğlu Tacü'l-Mülûk Böri'yi Hama hâkimi yaptı. Devletinin sınırları kuzeyde Hama ve Tedmür, güneyde de Havran ve Taberîyye'ye kadar uzanıyordu. Tuğtegin devleti nizama kavuşturduktan sonra Fâtımîler ile birlikte Haçlılar ile mücadeleye başladı. Onlar Cübeyl ve Akka'yı almış (1104), Trablus'u kuşatmışlardı. Tuğtegin buna

¹ Genel durum için bak. Carole Hillenbrand, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, 2015, s. 27 vd.

karşılık Baalbek ve Rafeniyye'yi zaptetti. 1113 yılına kadar Haçlılar ile mücadelede sınırlı da olsa dengeyi sağladı. Destek vermesine rağmen Trablus'un düşmesine (1108) engel olamadı. Ardından Franklar Beyrut ve Sayda'yı da alınca (M.S. 1109-1110) Tuğtegin, Dımaşklı Büyük Selçuklu Sultanı ve Musul valisinden yardım istediler. Sultan Muhammed Tapar, gereken yardımın verilmesini istedi. Musul'dan gelen yardım ile Sur ve Sayda kurtuldu ve 1113 yılında Kudüs Krallığı orduları Taberiyye'de hezimete uğratıldı. Bu kez Irak ve Suriye tarafı ortak bir düşmana karşı bir araya gelip güçlerini birleştirmişlerdi (Azimi, 1988, s. 33 vd; Al-Bondari, 1999, s. 160-161; Runciman, 1987, s. 57 vd).

1115'ten sonra Tuğtegin ve Artuklu Mardin hükümdarı Necmeddin İlgâzi, Irak ve Selçuklu Sultanlığı'na karşı birleştiler. Onların ortak hareketi sonucu kuzeyde Haçlılar geri çekilmiş, Irak'tan herhangi bir müdahalenin yolu da kapanmıştı. 1117 yılında Halep üzerinde siyasî bir kriz çıktığında müttefikler birlikte harekete geçtiler. Tuğtegin, Hıms üzerinde baskı kurarken İlgâzi ise Halep'e girerek krize son verdi. Bu şekilde muhtemel bir Frank hâkimiyetinin önü alındı. Suriye'nin birliği korundu. Aynı dönemde Musul hâkimi Aksungur el-Porsukî de Halep'i elde etmek için hazırlık yapmış; fakat sonuç alamamıştı. Buna karşın Dımaşk hâkimi ile işbirliğini elden bırakmayan Emir Aksungur "Bika"da birlikte hareket ettiler. Bu dönemde Muhammed Tapar ölmüş (1118) Büyük Selçuklularda taht mücadelesi başlamıştı. Ortamdan yararlanmak isteyen Antakya Prensi Roger, Halep'i ele geçirmeyi aklına koymuştu. Bu durumda müttefikler derhal harekete geçtiler ve Haziran 1119'da Halep yakınlarında "Kanlı Meydan Savaşı"nda Haçlıları ağır bir hezimete uğrattılar. Prens Roger, savaş alanında öldürüldü. Büyük zafer kazanan İlgâzi, Necmeddin lakabı aldı; ancak zaferden yeterinde yararlanmadı ve Antakya Haçlılarda kaldı. Bununla birlikte Tuğtegin ve İlgâzi, Ağustos 1119'da Asi Irmağı'nın doğusunda kalan garnizonları zapt etmeye başladılar. Efarib ve Zerdana düştü. Ancak Efamîye üzerine yürürlerken Haçlılar ile yeniden savaştılar; fakat bir sonuç alamadılar. Kudüs Kralı Baudouin II. Antakya'yı kurtarmıştı. 1120 ve 1121 yıllarında Tuğtegin ve İlgâzi birlikte Suriye'nin lehine Haçlıların aleyhine bazı faaliyetlere girişilirse de ufak tefek başarılar elde edebildiler (İbnü'l-Esir, c. X, 1987, s. 399; Azimi, 1988, s. 41; Runciman, 1987, s. 122 vd; Sevim, 1962, s. 662 vd).

İlgâzi'nin 1122 yılı sonunda ölümü Suriye ve Irak'taki dengeleri sarstı. Dımaşk Atabegliği de önemli bir müttefikini kaybetmiş idi. Oğulları yerini dolduramadı. Yalnız yeğeni Belek 1124 yılına kadar yörede bir süre etkin oldu. Tuğtegin Suriye'de yalnız kalmış idi. 1124 yılında Kudüs Krallığı'nın Venediklilerin yardımıyla Sur şehrine başlattıkları taarruz ve kuşatma, tecrübeli emiri zor durumda bırakmıştı. Bu ortamda Halep ve yöresi de kargaşa içinde kaldı. Sonunda Halepliler Musul Valisi Aksungur el-Porsukî'den yardım istemek zorunda kaldılar. Gelişmeler karşısında kayıtsız kalamayan Porsukî, 1125 yılı Şubat ayında Halep'e hâkim oldu. Tuğtegin de Aksungur'un yüksek hâkimiyetini tanıdı. Aksungur harekâtına devamla mayıs ayında Kefertab ve Zerdana kaleleri üzerine yürüdü. Ancak beklemediği bir direnişle karşılaştı ve geri döndü. Suriye ve Dımaşk, bir kez daha Irak'ın kontrolüne geçmişti. Tuğtegin, ölmeden önce son ciddi mücadelesini Kudüs Haçlı Krallığı'na karşı verdi. Sonbahar ayında yapılan savaşta Dımaşk Atabegliği sınırlarını ve prestijini korudu. Ancak 1126'da Rafeniyye'nin

(kuzeydeki) düşmesi gücünü sarstı. Bu ortamda Porsukî kuzeyden saldırıp Esarib'i kuşattıysa da bir sonuç çıkmadı. Mevcut şartlar da anlaşıldı. Kasım 1126'da Aksungur'un bir Batınî tarafından öldürülmesi, Halep ve Suriye'nin konumunu tehlikeye soktu. Tuğtegin Halep'e hâkim olmak istediysen de başarı sağlayamadı. Kuzeydeki kargaşa bir yıl kadar sürdü. Haçlılar da Dımaşk'ı sıkıştırdılar. Tuğtegin iktidarını korumayı başarmışsa da artık yaşlanmış ve yıpranmıştı. O, Şubat 1128'de öldü. Ömrü mücadele ile geçmiş, sarsılmaz bir iradeye sahip iyi bir asker ve devlet adamıydı. Çağdaş bir tarihçinin deyişiyle Dımaşk'ın gerçek sahibi ve Suriye'nin kendisine en çok saygı duyulan Müslüman önderiydi. Mütevâzi bir güç ile küçük devletini uluslararası role sahip bölgesel bir güç haline getirebildi. Halefleri aynı yolu izleyemedi (İbnü'l-Esir, c. X, 1987, s. 488 vd; Runciman, 1987, s. 146-147; Sevim, 1988, s. 47).

Tuğtegin'in ölümünün ardından oğlu Tacü'l-Mülûk Böri, babasının vasiyeti üzerine Dımaşk'ın Atabeglik tahtına oturdu. O, iktidarına karşı içte İsmailî galesi, dışta da Kudüs Krallığı olmak üzere iki büyük tehdit ile daha başlangıçta yüz yüze geldi. İsmailîlerin yarattığı sıkıntı daha acil ve ciddi idi. Bağdat'tan kaçan bir İsmailî dâisi Behram, Halep'e yerleşmiş, gizlice yürüttüğü Batınî propagandası neticesinde etrafına çok taraftar toplamıştı. Behram daha sonra kentin hâkimi İlgâzi'ye kafa tutmuş, Artuklu Beyi de çareyi onunla anlaşmakta buldu. Ardından da müttefiki Tuğtegin'den yardım istedi. Dımaşk Atabegi dâiyi Dımaşk'a çağırdı. Behram, vezirin yardımıyla burada da çok taraftar edindi ve Atabegliği tehdit eden bir kuvvete ulaştı. Kaynağın ifadesine göre gerçekten Dımaşk ahalisi ehl-i sünnet olmasaydı İsmailîler kente hâkim olabilirdi. Tuğtegin, halkın da tepkisi sonucu vezirin de tavsiyesiyle Batınîleri sınırdaki Banyas kentine gönderdi (1126 Aralık). Ancak sorun devam etti. Ulemâ büyük sıkıntı yaşadı ve tedirginliğe düştü. Herkes korku içindeydi. Yeni hükümdar tehdidi önce yeni veziri Ebu Tahir Ali b. Sa'd el-Mazdakani'yi öldürerek ve ardından 6.000 civarında Batınî'yi kılıçtan geçirerek radikal bir şekilde çözdü (Eylül 1129). Buna karşılık Banyas'taki reisleri hemen Haçlılar ile ittifaka girerek cevap verdi. Kudüs Kralı Baudouin fırsatı kaçırmadı. 1129 yılı kışı girmeden Dımaşk'a yüklendi. Ancak iklim koşullarının olumsuz olması kenti bir kez daha kurtardı. Haçlılar Banyas ve birkaç şehir kalesi ile yetinerek geri döndüler. Suriye bir kez daha kurtuldu (İbnü'l-Esir, c. X, 1987, s. 518 vd; Runciman, 1987, s. 147 vd).

Bu dönemde Suriye'nin kuzeyi de karışmıştı. Aksungur'un ölümü ve Dımaşk'ta yaşanan gelişmelerden yararlanmak isteyen Urfa ve Antakya Haçlıları Halep'e göz dikmişlerdi. İşte tam bu sırada Musul valiliğine tayin edilmiş olan Atabeg İmâdeddin Zengî, imdada yetişti. Irak'ta otoriteyi sağladıktan sonra Suriye'ye yöneldi ve halkın sevinç tezahüratları arasında 28 Haziran 1128'de Halep'e girdi. Irak bir kez daha elini uzatmıştı. Ancak bu kez Dımaşk da dâhil Suriye'nin tamamı idi. İmâdeddin'in varlığı Şeyzer ve Hums hâkimlerinin bağlılıklarını bildirmelerine yetti. Ardından Hama'ya yönelen Zengî, burayı da ele geçirdi. Ayrıca Böri'nin oğlu Sevinç'i de esir aldı. 1130 yılına girildiğinde Musul Atabegi Suriye'nin yarıya yakınına sahip olmuştu. Dımaşk Atabegliği Suriye'de hâkimiyet iddiasını yitirmiş, meşruiyeti zayıflamış, insiyatif Iraklılara geçmişti. Bundan tabii ki en çok Kudüs Krallığı endişe duydu ve kuzeydeki tehlide karşı Dımaşk'ı koruma kararı aldılar. Bu tercih Atabegliğin en az çeyrek asır daha yaşamasını sağladı. Ayrıca Suriye'deki gelişmelerden ve bozulan düzenden Bizans

da kaygı duymuş ve yöreye müdahale sürecine girmiştir (Azimi, 1988, s. 52; İbnü'l-Esir, c. X, 1987, s. 514; Runciman, 1987, s. 145-150)

Tacü'l-Mülük Börî, Atabegliğinin ömrünü uzatmak için vezirliğe, Dımaşk'ın nüfuzlu ailelerinden Sufilere mensup olup aynı zamanda reislik görevini de sürdüren Ebû Zevvâd el-Müferrec'i tayin etti (1130). Ardından Haçlılara karşı küçük çaplı askerî hareketlere geçtiği sırada ordusunda bulunan iki Batınî askerinin saldırısıyla yaralandı. Bir yıla yakın bir süre acı içinde yaşadı. Buna rağmen halk ile ilgilendi. Hille hâkimi Dübeys'i esir alarak oğlu Sevinç'i kurtardı ve kendisine halef olarak İsmail'i seçti. Bu dönemde (1131) Irak Selçuklu hükümdarı Mahmud vefat etmişti. Ölmeden önce İmâdeddin'e Irak ile beraber Suriye'nin yönetimini havale etmişti. Böylece Musul Atabeglerinin Suriye üzerindeki iddiaları meşrulaşmış oldu. Artık Zengî, Dımaşk'ı rahatlıkla ele geçirme şansını yakalamıştı. Fakat Selçuklularda yaşanan taht mücadeleleri ve Bağdat'taki karışıklılar, Musullulara 1135'e kadar harekete geçme şansı vermedi (Azimi, 1988, s. 55; Runciman, 1987, s. 159-160).

Tacü'l-Mülük'un Haziran 1132'de ölümünün ardından oğlu Şemsü'l-Mülük İsmail tahta çıktı. O, hemen sufi ailesinden olan veziri azlederek Mazenderanîlere döndü. Bununla beraber babasının hacibi Yusuf b. Firûz, Dımaşk şahnesi olarak devlet işlerini üzerine aldı. Bu dönemde Beyrut ve Filistin ile ticaret artmıştı. Ancak Haçlılar, Dımaşk Atabegliği'nin zayıf durumundan yararlanıp onlara saldırmaya başlamışlardı. Şemsü'l-Mülük derhal harekete geçerek hem tüccarların haklarını korudu hem de Banyas gibi bazı beldeleri ele geçirdi. Zengî de Irak'taki meşguliyetinden vazgeçerek Hama ve Humus bölgelerini kontrol altına aldı. 1133 yılına girilirken Dımaşk Atabegliği yeniden Suriye'de iddialı konuma gelmiş gibi gözüküyordu. O, halkı sıkıntıya sokan vergileri de kaldırmıştı. Ancak 1133 yılı ocak ayında bir av esnasında uğradığı suikast teşebbüsü Şemsü'l-Mülük'un karakterini ve politikasını baştan aşağıya değiştirmesine sebep oldu. Kuşuklu, gaddar ve zalim bir yapıya büründü. Halktan zorla vergi aldı. Kardeşi Sevinç'i öldürdü. Annesi ve Yusuf b. Firûz'u öldürmek istedi. Başarılı olamadı. Öldürüleceğini anladığı anda İmâdeddin Zengî'ye mektup yazarak Dımaşk'ı ona teslim etmeye hazırlandı. İmâdeddin hazırlığını yapıp hareket ettiği sırada annesi Zümrüt Hatun'un muhafızları İsmail'i öldürmeyi başardı (Şubat 1135). Bu şekilde Dımaşk'ta bir dönem sona erdi. Atabeglik artık kenti savunacak durumda değildi. Devlet Kudüs Krallığı'nın yardımı ve Muineddin Üner gibi olağanüstü yetenekli idarecilerin elinde biraz daha varlığını sürdürdü. Suriye'de artık Iraklıların hâkimiyeti başlamış gibiydi ki 1154 yılında Nureddin Zengî bunu başaracak ve Suriye'yi uzun süreden beri ilk defa tek yönetim altında birleştirecekti (İbnü'l-Esir, c. X, 1987, s. 536 vd; İbnü'l-Esir, c. XI, 1989, s. 29 vd; Gibb, 1932, s. 211 vd).

Sonuç olarak ifade edebiliriz ki tarihin ilk dönemlerinden itibaren Suriye ve Irak arasında yaşanan siyasi ve kültürel rekabet Selçuklular çağında ve Haçlı seferleri sırasında da karşımıza çıkmaktadır. İki coğrafyada da Türk hâkimiyetinin başladığı anlardan itibaren başlayan rekabet ve mücadele Suriye Selçuklulardan sonra Dımaşk'ta kurulan Tuğteginliler (Dımaşk Atabegliği) ile Musul'daki Musul Atabegliği (Zengiler) arasında devam etmiş. 1130'ların ortasında Irak-Musul Türkmenleri Suriye'ye hâkim olmak üzereyken Kudüs Haçlı Krallığı'nın müdahaleleri ile mümkün olmamış, yöre 20

yıl daha istiklalini muhafaza etmiştir. Bu gecikme Kudüs Haçlı Krallığı'nın ömrünü uzatmıştır.

Kaynakça

- Al-Bondari, Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi, Çev. Kıvameddin Burslan, Ankara, 1999.
- Azımî, Azımî Tarihi (Selçuklular ile İlgili Bölümler (1038-1144), çev. Ali Sevim, Ankara 1988.
- BEZER, Gülay Ögün, "Tuğteginliler", DİA, c. XLI, 2012, s. 348-351.
- GIBB, H. A. R., The Damascus Chronicle of the Crusades, London, 1932.
- HARTMAN, R., "Şam", İA, c. XI, İstanbul, 1979, s. 298-310.
- HEYD, W. Yakın-Doğu Ticaret Tarihi, çev. Enver Ziya Karal, Ankara, 2000.
- HILLENBRAND, Carole, Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, 2015.
- HITTI, Philipp K., Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi, Çev. Salih Tuğ, İstanbul, 1995.
- İbnü'l-Esir, el-Kâmil fi't-Tarih, Çev. Abdülkerim Özaydın, c. X, İstanbul, 1987; c. XI, İstanbul, 1989.
- RUNCIMAN, Steven, Haçlı Seferleri Tarihi, c. II, Çev. Fikret Işıltan, Ankara, 1987.
- SEVİM, Ali, "Artuk oğlu İlgazi", Belleten, XXVI/104, 1962, s. 628-670.
- SEVİM, Ali, "Tuğtegin", İA, c. XII/2, İstanbul, 1988, s. 44-47.
- SEVİM, Ali, Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, Ankara, 1989.